

BIRAOA ETA LIZUNA, HIZKUNTZAREN OSASUNA?—

Iragan apirilaren hastapenetan Espainiako telebistatik Camilo Jose Cela astoaren penak ziren euskaldunon epaigarri, Meliá andereñoak euskararen biraorik eza aipatzean: euskarak ez omen du biraotarako ahalmenik, hori omen gure hizkuntzaren pobrezia eta horrek gure kultura tipiagotzen. Gurean ere ezer sobera bada, takoak dira.

C. Jose Cela-k harrotasun haina jakituria balu, ez zen eriko xinplekeria horietan. Euskaldunon ahoetan maiz erabiltzen den «alua» zer den baleki, bere arinkeriagatik «izorraturik» aurkituko zen. Baina sabelaundi zentzu kaxkar horregatik besterik zer espero genezakean? Garai batean alkandora urdinez dotorezian ibili zen Espainiako intelektualik hoberenak isil, presondegian edo exilioan zeudenean.

Modus vivendi-k eraginikako beranduko damuak eta literatura zikinaren bidez ospea puztera etortzeak inoiz ez du justifikatuko Franco-ren zentsuran partaide izatearena. Bere ustez, nonbait, birao eta lizuna naro erabiltzetik dator gaztelarazko literaturaren aberastasuna; beste norbaitentzat aberetasuna baldin bada ere. Baina, dena dela, horregatik zetorkion tipi bere gailegoera jatorra. Eta, hori horrela ez bada, handi-mandiaren gaitza izanen da.

Gure kulturaz ezer jakitekotan gastronomiaz soilik daki tripazai horrek. Eta ez daki guk tripazaiak mokofinengandik berezten ditugunik. Baina zer jakin lezake *biraoa* eta *zina* berezten ez dakitelako bientzat *juramento* erabiltzen badute?

Alkarriako mintzaira ez da gurea, eta ulertze kontua bakoitzaren baitan dago; ez ordea berak ulertzen ez duen hizkuntzaz eritziak ematean.

Zoritzarrez, behin izan nuen Camilo Jose Cela-rekin pertsonalki mintzatzeko aukera. Zelako sarrera, halako harrera. Haizeak altxa zituen eta ekaitza jaso zuen. Kultur munduko

jendearen bilera batean zen, erregearen deira urtero ohi den horietakoa, demokraziaruntz abiatu ginenetik. Ikustekoa zen Camilo-ri zein jaramon guti egiten zion Madrid-en bildu ziren intelektualek. Une batean ni nengoen taldekoengana hurbildu zen, nok jaramon egingo zionari begira. Zerbait esan beharrez, nongoak ginen galdetu zigun. Bakoitzak bere jatorria agertu zion eta nik euskaldunarena. Orduan, oilarraren antzera burua altxatuz esan zuen: «*El país vasco no ha dado hombres de cultura*». Hitzetik hortzera erantzun nion: «*Hombres*, ematea ez zela guti Iberiako eremuan». Baina, jadanik, Pio Baroja eta Unamunogatik ez zuela hori esango. Banakarenbat eman direla aitortu zidan. Baina, orduan iritsi zen nere txanda, banaka hori bere jakintza mugatuaren ikuspegitik eta gaztelera soilaren bidez ezagutzen zuena baizik ez zela, erantzun nion; baina, euskararen bidez zer? «Ba, euskara —mesprezuki ihardetsi zidan— kultura klerikala». Hainbeste aldiz «*Hable en cristiano*» esan diguten hizkuntzatik hori ere entzun behar. «Camilo, gureak ere, edozein herrik bezala, aurpegirik anitz badu. Gaur egun edonor daiteteke antiklerikal, lehenago zentsuran partaide izandu zirenak ere bai; baina, ni, Franco-ren garaian Espainiako Estatu barnean zibilezko ehorzketak egiten ziren hiri bakarrekoa nauzu, eta hiri hori Euskal Herrikoa da». Hori entzutean harritu samar begiratu zidan, «Zein hiri», galdetuz: «Eibar», erantzun nion. Eta, jakin dezazun, norbait ondoezik denean ez dugu esaten: «*Hoy, no estoy muy católico*» edo antzera korik.

Bereala, ingurutik alde egiteko gogo nabari zitzaion. Sineskaitza bada ere, gauetik goizera mundu guzia oso demokrata bihurtu den Espainian holako gertakariak posible dira, beren buruak orain demokrata intelektualtzat dituztenengandik. Posible ez zena, zera zen, guztiok hain demokrata izanik berrogei urtez diktadurapean bizitzea.

Gure elkarrizketa entzunaz, ingurukoen artean izua, harridura eta irrifarra nabari zen. Hala ere, giroak bare iraun zuen, baina ez ordea tripazaiaren barrenean. Barkatzerik eskatu ezik, barkamenik zor ez. Bera haritik landa irten zenez, nik beste hari bat eskaini; baina amuarekin. Horrela erori zen izurde hura.

Bueltak hartuz galde egin nion ea oroitzen zen aspaldi Zarauzko Itxaropena Argitaldariko Patxi Unzurruntzagari kontsultatuaz, euskaraz *orina* eta *pis* berezten ziren eta zer izen zuten. Patxiren itaunari erantzunez *gernua*, *garnua* eta *pix* eta *txiza* eman nizkion, bere zikinkerien bildumarako, noski. Zeren *pis*, *chis*, *pipi* eta antzerakoak bilduz Europa guzian ikerketa egin nahi omen zuen guziok iturri ber-bera dutenez. Jakina baietz iturri berdinetik datozela. Baina ez keltatik sortuz sajonaren bidez edo uste duen bezala. Don Camilo jaunak holako kamelarik ez digu sartuko, hitz horiek onomatopeya edo eginaren hotsa dute sustrai eta ez halako edo holako hizkuntza. Zuentzat «*kikirriki*» dena, guretzat «*kukurruku*».

Bere burua kulturaduntzat zuenaren ahotik arinkeria horiek entzutea sineskaitz egiten zait. Era eta tonu hortakoak izan ziren nere azken hitzak eta laster ospa egin zuen gure ondotik.

Atagatis bakoitzarentzat beti omen da Trioti bat, eta gerroztik ez zait hain txarra iduritu Felix de la Fuente y Marquínez de Beltrán-ek *Universitas*-en 28. orrialdean eskaini zion soneto hura:

*Cenceño y comba espiga de Camilos,
Aguanta chaparrones de sus vientos,
Madura captaciones de momentos,
Intriga baconiano a los tranquilos.*

*Legítimo bull-dog de los vesilos,
Otea decisivo los intentos,
Jalea con su sorna los aventos,
Obtiene partición de los esquilos.*

*¡Sacúdase Camilo muchas veces
El polvo! ¡Yo le debo verdad digna:
Centavos del haber que me consigna!*

*Erguido en mundo indocto de memeces
Le vi «girar al bias» su vista un poco
A ver a quien «los vainas» llaman loco.*

Horiek dira kontuak biraoa eta lizuna, hizkuntzaren osasuna direla uste dutenena. Piarres Lafitte zenak Gazte bati Literaturaz idatzi zuen gutunean erakutsi zigun C. Jose Cela-ren haina, literaturgintzaren eremua zein zabala zen, eta Ramon Etxezarretak bere hiztegi erotikoa C. Jose Cela-ri gustatzen zaion uztarren berri. Urri bada, hizkuntzaren eremuaren urritasunagatik izango da, baina inola ere ez ahalmenik ezagatik. Bere burua kulturaduntzat duenak horrenbeste jakin behar luke. Duela bederatzi urte eman nuen horren berri bi artikuluren bidez (gero *Bidez* deritzan liburuan bildu nituenak, ikus 254-261 orrialdeak). Han ere esaten nuen, erotikaren gordintasunean Hita-ko Arzipretea tiki gelditzen zela gure Detxeparen ondoan. Hori jakiteko ere euskaraz irakurri behar. Eta, herri literaturaz aparte, Etxeparez gainera zikinkeririk ere isuri da osasungarritzat den ala ez kontutan hartu gabe. Euskararen indarra nabariagoa izanen zen garaiz eskubidetasuna izan balu. Baina, zentsurak izan du gizonik garaiz damutu behar zenik, eta noizbait damutuak beste muturretik jo behar beren gaiztakeria estaltzeko. Hau ez ote C. Jose Cela-ri gertatua?

Orain, nazioen kulturak berezteko, C. Jose Cela-ren aburuzko baremoak erabili behar baditugu, gertakari ezagunaren araberrazko konparaketak beharko ditugu: Adibidez: Autoz zijoan inglesa, semaforoa berdez jarri ondorean ere lasai, eta atzetik zuen espainola larri. Handik hurrengo semaforoan ere berdin, inglesa bere parsimonia osoarekin pipia erreaz, patxadan, eta espainola egonezinezko urduritasunez. Haruntzago, gauza bera; baina, ez bat eta ez bi, espainola hasi zitzaion oihuka, bizkorraziz, eta inglesaren hitzak honakoak izan omen ziren:

—Pazientzia, birtute handia da (William Shakespeare).

Eta espainolak ihardetsiz:

—Putaseme aluori (Camilo Jose Cela).

Hein batean hori da idazle batek eta besteak beren kulturaz mundura agertu duten itxura. Azken batean, C. Jose Cela-ren ospea, hospela.